

AVESTONING MUQADDAS YOZUVI

Namangan viloyat tarixi va madaniyati davlat muzeyi
Adabiyot bo'limi ilmiy hodimi: X. Yuldasheva

Avesto zardushtiylikning asosiy manbasi va muqaddas kitobi hisoblanadi. U Apatsak, Ovitso, Ovutso, Avesto, Avatso kabi shakllarda ham ishlatib kelingan. Avesto O'rta Osiyo, Eron, Ozarbayjon xalqlarining islomgacha davrdagi ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, diniy qarashlari, olam to'g'risidagi tasavvurlari, urf-odatlarini, ma'naviy madaniyatini o'rganishda muhim va yagona manbadir. Uning tarkibidagi materiallar qariyb ikki ming yil davomida vujudga kelib, avloddan-avlodga og'zaki tarzda uzatilib kelingan. Zardushtiylik dini rasmiy tus olguniga qadar Avestoning bo'laklari Turon va Eron zamini xalqlari orasida tarqalgan. Ushbu – Axura-Mazdaning Zardusht orqali yuborilgan ilohiy xabarlar deb hisoblangan bo'laklar turli diniy duolar, madhiyalar sifatida yig'ila boshlangan. Bular Zardushtning o'limidan keyin kitob holida jamlangan va «Avesto» – «O'rnatilgan, qat'iy qilib belgilangan qonun-qoidalar» deb nom olgan. Bu qadimiy yozma manba bizgacha to'liq holda yetib kelmagan. Avesto haqida Abu Rayhon Beruniy (v. 1048 y.) shunday yozadi: «Yilnoma kitoblarida bunday deyilgan: podshoh Doro ibn Doro xazinasida [Avestoning] 12 ming qoramol terisiga tillo bilan bitilgan bir nusxasi bor edi. Iskandar otashxonalarni vayron qilib, ularda xizmat etuvchilarni o'ldirgan vaqtda uni kuydirib yubordi. Shuning uchun o'sha vaqtda Avestoning beshdan uchi yo'qolib ketdi». Avestoning Aleksandr Makedonskiy tomonidan Gretsiyaga olib ketilgani, zarur joylarini tarjima ettirib, qolganini kuydirtirib yuborgani, 12 ming qoramol terisidagi tillo matn haqida (at-Tabariyda – 12000 pergament) keyingi davrlarda yaratilgan zardushtiylik adabiyotida («Bundahishn», «Shahrihoi Eron», «Dinkard»; IX asr, «Arda Viraf-namak»; IX asr, «Tansar xatlari», al-Mas'udiyning «Muruj az-zahab», «Fors-noma» va boshqalarda) ma'lumotlar bor. Bu asarlarda yunonlar otashxonalarni vayron qilganlari, ibodatxonalar boyliklarini talon-taroj etganlari, din arboblarni o'ldirib, asir olib ketganliklari haqida yoziladi. Hozir bizgacha yetib kelgan Avesto, Beruniyning yozishicha, aslining beshdan ikki qismi xolos. U «Avesto 30 «nask» edi, majusiylar (zardushtiylar) qo'lida 12 nask chamasi qoldi» deb yozgan. Yozma manbalarga ko'ra, haqiqatan ham Avestoni mo'badlar avloddan-avlodga, og'izdan-og'izga olib o'tib, asrlar osha saqlaganlar. Buning sababi mo'badlar mag'lub xalqlar (Yaqin va Sharq xalqlari) yozuvini harom hisoblab, muqaddasxabarni unda ifodalashga uzoq vaqt jur'at etmaganlar. Dastavval (mil. II yoki III asrlarida), Arshakiylar davrida Avesto qismlarini to'plash boshlangan. Keyinchalik, Sosoniy Ardasher Popakon (227-243) davrida, ayniqsa, Shopur (243-273) davrida atsrologiya, tabobat, riyoziyot va falsafaga oid qismlari yozib olinib, hamma qismlari tartibga keltirilgan, so'ng bu asosiy matn to'ldirib borilgan. Avestoning ana shu to'ldirilgan nusxasining ikki to'liq qo'lyozmasi Hinditsonda saqlanadi – biri

Mumbayda, zardushtiylarning madaniy markazi bo'lmish Koma nomidagi insitutda, ikkinchisi – Kalkuttadagi davlat kutubxonasida. Avestoning eng qadimiy qismlarida Zardusht tug'ilgan va o'z faoliyatini boshlagan yurt haqida ma'lumot berilgan. Unda aytilishicha, «bu mamlakatning ko'p sonli lashkarlarini botir sarkardalar boshqaradilar, baland tog'lari bor, yaylov va suvlari bilan go'zal, chorvachilik uchun barcha narsa muhayyo, suvga mo'l, chuqur ko'llari, keng qirg'oqli va kema yurar daryolari o'z to'lqinlarini Iskata (Skifiya), Pauruta, Mouru (Marv), Xarayva (Areya), Gava (so'g'dlar yashaydigan yurt), Xvarazm (Xorazm) mamlakatlari tomon eltuvchi daryolari bor». Shubhasiz, «keng qirg'oqli, kema yurar daryolar» bu Amudaryo va Sirdaryo bo'lib, Avesto tasvirlagan mazkur shaharlar O'rta Osiyo shaharlarining bu ikki daryo qirg'oqlarida joylashganlaridir. Shunga asoslanib, biz Zardushtning vatani, zardushtiylikning ilk makoni va Avestoning kelib chiqish joyi deb – Xorazm, tarqalish yo'nalishi deb – Xorazm-Marg'iyona-Baqtriyani ayta olamiz. Avestoning «Yasna» kitobida bayon etilishicha, Zardushtning vatandoshlari unga ishonmay, uning ta'limotini qabul qilmaganlar. Zardusht vatanni tark etib, qo'shni davlatga ketadi, u yerning malikasi Xutaosa va shoh Kavi Vishtaspaning xayrixohligiga erishadi. Ular Zardusht ta'limotini qabul qiladilar. Natijada qo'shni davlat bilan urush boshlanib, Vishtaspa g'alaba qozonadi. Shundan so'ng bu ta'limot xalqlar o'rtasida keng tarqala boshlagan. Keyingi davr rivoyatiga ko'ra, Shoh Kavi Vishtaspa farmoniga bilan Avesto kitobi o'n ikki ming mol terisiga yozib olinib, otashkadaga topshirilgan.

Avesto zardushtiylik muqaddas kitoblarining majmuidir. U – murakkab to'plam. Avestoning saqlanib qolgan to'rtta kitobidan birinchisining nomi «Videvdat» (vi-dayevodatam – «Devlarga qarshi qonun») deb ataladi. Ushbu kitob Avestoning saqlanib qolgan kitoblari orasida eng mukammali hisoblanadi. U yigirma ikki bob bo'lib, boblari fragard deb nomlangan. Fragardlarning ma'nosi, vazifasi, uslubiy tuzilishi turlicha: birinchi fragard – odamlar yashaydigan barcha yurtlarni Axura-Mazda qanday yaratgani to'g'risida bo'lib, ular orasida Xorazm, So'g'd, Marg'iyona, Baxdi (Balx) va boshqalar bor; ikkinchi fragardda Jamshid podsholigi – kasallik, o'lim, azob-uqubatlar bo'lmagan zamon haqida, ya'ni insoniyatning oltin asri haqida gap boradi; uchinchi fragard dehqonchilikning savobli sharofatlari va h.k. haqida. Shuningdek, Videvdatning boshqa fragardlaridan Zardusht bilan Axura-Mazdaning savol-javoblari va muloqotlari ham o'rin olgan. Ikkinchi kitob «Yasna» deb atalib, Avestoning e'tiborli bo'limi sanaladi. Yasna – yaz o'zagidan bo'lib, «sajda, topinch, namoz» ma'nolarini ifodalaydi. Yasna 72 bobdan iborat bo'lgan. Boblari ha, haitiy deb atalgan. Har bir ha zarur o'rniga qarab marosimlarda, ibodatlarda kohinlar tomonidan o'qilgan, qavmlar unga ergashib ibodat qilganlar. Yasna kitobi (nask) tarkibiga Zardusht o'zi ijod qilgan targ'ibot she'rlari ham kirgan. Ular Yasnaning 28-34, 43-46, 47-50, 51, 53 – jami bo'lib, 17 ta hasini tashkil qiladi. Zardusht she'rlari ilmiy adabiyotda gatalar deb atab kelinadi. Ha «bashorat» demakdir. Yasnaning 35-42-halari ayniqsa, yuksak qadrlangan. Bu yetti haHaptanxati Yasna – «Yetti bob

Yasna» deb nomlangan. Ular orasida olovning muqaddasligi haqida bob bo'lib, zardushtiylik urf-odatlarini orasida olovga e'tiqod qilish, dinning esa «otashparatslik» deb atalishi shunga bog'liq. Binobarin, olov Axura-Mazda nurining quyoshda namoyonligi va uning yerdagi zarrasi deb hisoblangan. Oliy haqiqat Arta ham olovda o'z ifodasini topgan. Olov haqni nohaqdan, eng oliy gunoh hisoblanmish yolg'onni rotsdan ajratib bergan. Yolg'on esa chin e'tiqodga xiyonat deb qoralangan. Arta so'zi fonetik o'zgarib, datslab atar, hozir esa otash shaklida ishlatilib kelmoqda. Uchinchi kitob «Vispered» deb nomlangan. U 24 bobdan tashkil topgan va har bir bob alohida karde deb atalib, ma'budlar sha'niga o'qilgan duolar va ibodat utsida ularga murojaatlar hamda olamni bilishga doir pand-nasihatlardan iboratdir. Uni ibodat namozlari yig'indisi ham deyishadi. Ayni paytda u Yasnaga qo'shimcha hisoblanadi. To'rtinchi kitob «Yasht» (gimn) deb ataladi. U Avestoning eng qadimiy qatlami bo'lib, 22 bobdan iborat. Har bir bob Axura-Mazdadan boshlab, u yaratgan va uning ma'lum vazifalarini bajaruvchi ma'budlar sha'niga aytilgan madhiyalardan iborat. Avestoning bizgacha yetib kelmagan kitoblaridan ba'zi qismlari uning yig'ma parchalar to'plami «Xo'rdak Avesto» kitobida jamlangan. Masalan, Exrpatatsan kitobidan mo'badlar (kohinlar) uchun qonun-qoidalar, diniy boshqaruv tizimiga xos ma'lumotlarga oid qismlari, Nirangatsan – diniy-mavsumiy, ijtimoiy marosimlar tartib-qoidalari qismi, 20-naskda jonning u dunyodagi ahvoli haqidagi qismi va boshqalar shu kitobda saqlangan. Avesto haqida eng muhim manba IX asrga oid «Dinkard» (din amallari) asaridir. Unda Avestoning 21 kitobi to'la ta'riflab berilgan. Bu ta'riflar savobli ishlar yo'riqnomasi, diniy marosimlar va rasm-rusumlar qoidasi; zardushtiylik ta'limoti asoslari; dunyoning Axura-Mazda tomonidan yaratilishi; oxirat kuni va undagi hisob-kitob; falakiyot; ijtimoiy-huquqiy qonun-qoidalar; Zardushtning tug'ilishi va bolaligi; haq yo'lini tutish; jamiyat a'zolarining haq-huquqlari; devlar, jinlar kabi yovuz kuchlarga qarshi o'qiladigan duolar, amallar va boshqalardan iboratdir. Zardushtiylik dini haqida frantsuz olimi Anketil-Dyuperron juda qimmatli ma'lumotlar qoldirgan. Masalan, Anketil-Dyuperron 1755 yilda Hinditsonga ilmiy safar qilib, u yerdagi zardushtiylik orasida uch yil yashagan, ularning ibodatlarini, urf-odatlarini yaxshi o'rgangan va Avestoni frantsuz tiliga tarjima qilgan. Uch jildlik tarjima 1771 yilda nashr etilgan. Ayni paytda, shuni ham ta'kidlash joizki, olimlarimizning fikricha, Avesto G'arbiy Yevropa, Eron va Hinditson tillari orqali bizga yetib kelgani uchun undagi nomlar, atamalar aksariyat hollarda asliga to'g'ri kelmaydi. Avestoda turkona jihatlar kam qolgan. Zartushtiylikni o'rganish hozirgi kunlarda ham faol olib borilayapti. Ta'kidlash kerakki, bu sohadagi tadqiqotlar O'zbekiston uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki milliy qadriyatlar va ko'p qatlamli diniy tajribada mazkur dinning tutgan o'rnini beqiyosdir. Avestoda u zamonlarda keng tarqalgan ko'chmanchilik qoralanib, dehqonchilik ezgulik sifatida rag'batlantirilgan. Bundan xulosa chiqarib, hozir ham har bir odam hech bo'lmasa bir tup mevali daraxt, gul, sabzavot eksin, o'ziga mevasi nasib etmasa farzandlariga, bechoralarga nasib etadi, savob bo'ladi. El rahmatlar aytadi.

Avestoda to'rt element suv, olov, tuproq, havo g'oyat ulug'langan; ularni asrash, avaylashga da'vat etilgan. Uning tarbiyaviy ahamiyati hozir ham katta. Bunga amal qilib, har bir ongli, aqlli vatanparvar, xalqparvar, yoshu-qari tomchi suvni ham isrof qilmasligi, energiya, hayot manbai olovini, demak gazni, ko'mirni, neftni, o'tinni asrashi; tuproqni iflos qilmasligi, erroziyaga ya'ni nurash, sho'rlanishga yo'l qo'ymasligi; havoni esa pokiza saqlashi, ekologik xalokatga uchratmasligi ham qarz, ham farz.

Tarixdan ma'lumki, insoniyat sivilizatsiyasining qadimgi markazlari paydo bulishi va rivojlanishida dehqonchilik madaniyati muhim omil bo'lgan. Dunyo sivilizatsiyasining qadimiy markazlaridan biri bo'lgan Sharqda dehqonchilik madaniyatining shakllanishi va rivojlanishi sug'orma dehqonchilikka asoslanganligi bilan ajralib turadi. Bu borada aytish joizki O'rta Osiyo zaminidagi eng qadimgi dehqonchilik madaniyati Joytun madaniyati bo'lib melodgacha bo'lgan 6-4 ming yilliklarda shakllanganligidan dalolat beradi.

Dehqonchilik tarixini o'rganish tarixning turli boskichlarida halqlarning ijtimoiy-iktisodiy tizimini va ishlab chikarish kuchlari rivojlanishini xujalik-madaniy tiplar tarixi muammolarini ilmiy tahlil qilishda royat muhimdir. Qadimga dehqonchilik madaniyati, an'anaviy dehqonchilik xujaligi va u bilan bog'liq marosimlar hamda agrar kultlar tarixchi, arxeolog va etnolog olimlar uchun doimo dolzarb va qiziqarli muammolardan biri bo'lib kelgan va bu borada mutaxassislarning olib borgan ilmiy tadqiqotlari natijasida ma'lum amaliy natijalarga ham erishilgan.

Ayniqsa bu borada O'zbekiston xududidagi dehqonchilik va dehqonchilik madaniyati tarixi, sug'orma dehqonchilikning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari hamda u bilan borliq bo'lgan urbanistik jarayonlar doimo dolzarb muammolardan xisoblangan. Inchunun Vatanimiz xududidagi eng qadimgi dehqonchilik madaniyati tarixi, dehqonchilik marosimlari va ularning genezisini tadqiq qilishda o'tmish ajdodlarimiz turmush tarzini o'rganixda, tarixiy jarayonlarni rekonstruksiya kilishda hamda halqimizning qadimgi davlatchilik an'analari va mintakadagi qadimgi urbanistik jarayonlarni ilmiy-asosli tarzda o'rganixda muhim ahamiyatga ega.

Bu borada jaxon fanida boy tajriba tuplangan bo'lib nemis folklorshunosi V. Mannxardt tomonidan ilk bora dehqonchilik bilan turli afsonalar va obrazlarda usimliklar olamining jonlaniish sirlari namoyon bulishi muammosi ilgari surilgan. V. Mannxardtning ta'kidlashicha, marosimlar va kultlar asosida inson tabiatdagi barcha boshka mavjudotlar kabi usimliklarda yashaydi degan qarash mujassamlashgan. Olimning fikricha, ruxning usimlikka evrilishi tug'risidagi mifologiya quyi mifologiya yukori iloxdar tug'risidagi mifologiyaga asos bo'lgan va aynan quyi mifologiya o'ziga xos yashovchan bo'lgan hamda uning izlari dehqonchilik marosimlarida yaxshi saqlanib qolgan.

Mashxur ingliz tadbirkotchisi J. Frezer Mannxardt materiallariga suyangen xolda qadimiy agrar diniy dunyoqarashga oid manzarani qayta tiklagan va uning rivojlanish boskichlarini kursatgan hamda antik kultlar madaniyatning turli rivojlanish boskichlarida oralik bug'in tarzida ahamiyatta ega deb ta'kidlagan. Qolaversa etnolog olim tarixiy-

taqqoslash usuli asosida ilk mifologik qarashlar va rituallar bilan Yevropa halqlarining dehqonchilik marosimlarining o`zaro bog`liqligini kursatib berishga xarakat kilgan .

Darhaqiqat dehqonchilik an`analari qadimiy ildizlarga bog`lanishi bilan birga o`ziga xos marosimlarga ham ega bo`lgan. Har bir dehqonchilik mavsumida aynan bir vakt takrorlanuvchi ish jarayoni turli an`ana va urf-odatlarini shakllanishiga sabab bo`lgan.

Biz quyida mintakamizdagi dehqonchilik madaniyatining ilk ko`rinishlari va rasm-rusumlarini yozma manbalar, jumladan, zardushtiylarning mukaddas kitobi "Avesto" malumotlari asosida taxlil kilishga hamda ularning o`zbek halqi an`anaviy dehqonchilik marosimlari bilan uyrunligini kursatishga xarakat kilamiz⁴.

Ma`lumki, "Avesto"da ilk dehqonchilik va chorvachilik madaniyati bilan bog`liq ijtimoiy tartib qoidalarga oid qarashlar va turli-tuman marosimlarga ham keng urin berilgan. Jumladan, mazkur manbada dehqonchilik bilan chorvachilikni yaratgan zot Axura Mazda nazdida eng ma`kul ish tarzida madx kilinadi. Ayniksa, dehqonchilikka oid mexnatni xurmat kilish, sevisht va kadrlash ta`kidlangan. Shundan kelib chikib zardushtiylik axlokiy qarashlari bevosita dehqonchilik dehqonlar va chorvadorlar axlokiy dunyoqarashini aks ettiradi.

Dehqonchilikning yaxshi tomonlari Zardushtning ikkinchi farzandi Arvatatnara obrazida mujassamlashgan. Unga xos xususiyatlarga konunga va ijtimoiy tartibga itoat kilishlik hamda sabr-bardoshlilik kirgan. Shuningdeq mazdaparastlar tasavvuriga kura olamdagi birinchi dehqon Arvatatnara xisoblanadi. "Vendidod"ning 2-fargard, 42-bandida qayd etilishicha, Yimaxshayati (Jamshid) bunyod etgan var axli orasida Zardusht va Arvatatnara eng buyuk va eng donodir. "Bundaxishn"da keladi: "Arvatatnara dehqonlarning ulug`i edi, endi Jamshid bunyod kilgan varning buyugiga aylandi<sup>5</sup>. Shu urinda aytib utish joizki, zardushtiylik an`anasiga kura Arvatatnara abadiy zotlar sirasiga kirgan.

"Avesto"ning juda kup urinlarida xosildorlikni oshirishdagi asosiy omillardan biri yerning zaxini qochirish, shurini yuvish deb maslaxat beriladi. Zardushtiylarda yaxlit bir agromadaniyat yaratish uchun maxsus irrigatsiya tizimi va yer maydonlarini jamoa a`zolari o`rtasida tartibli taksimlanishiga amal kilingan. Shu urinda aytib ugish kerakki jinoyat uchun odamlarga beriladigan jazo turlari ichida suv inshootlari kurishda majburan ishlatish chorasi ham bo`lgan (bu og`ir jismoniy mexnat xisoblangan). Bu davrda yer jamoa mulki bo`lgan bulsa-da chorva xususiy mulk bo`lganligini "Avesto"dan kurishimiz mumkin.

"Avesto"da dehqonlarni vastriofishuyant deyilgan. Bu so`zning etimologiyasiga nazar tashlasak zardushtiylar ajdodlarining an`anaviy kuchmanchi mashg`uloti — chorvachilik bilan bog`lik juda qiziq bir manzaraning guvoxi bulamiz. Avestoshunos olim A. O. Makovelskiyning yozishicha, "vastriofishuyant" iborasi yasalishiga kura murakkab so`z bo`lib uning birinchi tarkibiy kismi yirik shoxli koramol chuponi, ikkinchi qismi esa mayda shoxli chorva chuponi ma`nolarini bildirgan. Ushbu ikki so`zning kushilishidan keyinchalik dehqon so`zi paydo bo`lgan⁶.

"Vendidod" va "Visperad"ning aloxida qismlarida yerga ishlov berish, ekin ekish, yerning meliorativ xolatini yaxshilashga oid qator yul-yurikdar bayon qilingan. Jumladan, "Vandidod"ning uchinchi fargardi, 4-bandida Zardushtning Axura Mazdaga qarata "zamini hammadan kura baxtiyorrok bo'lgan dunyodagi uchinchi joy qayr?" — degan savoliga javob tariqasida Axura Mazda: "Ey Sipiymon Zardusht! Bunday joy bir Ashavan hammadan kura kuprok bug'doy, yog` va mevali daraxtlar ekkan, odamlar kuruk yerlarga suv chikargan, suvli yerlarni shudgor kilgan zamindir"<sup>7</sup> deb javob bergan. Shuningdek "Vendidod"da ta'kidlanishicha, o'zok vakt ekilmagan va omoch tegmagan zamin baxtsizdir. U omochni orzu kiladi. Bunday zamin balog`at pallasiga kirgan sohibjamol qizdir. Bu oila kurish, kiz farzand kurishni xoxlagani singari, xaydalmagan yer ham kushchini kutadi"⁸.

Halqimiz dunyoqarashi va dehqonchilikka oid an'anaviy xujalik mashg'ulotida xozirgacha ushbu qarashlar bilan bog'liq ayrim ko'rinishlar saqlanib qolgan bo'lib buni bevosita etnografik ma'lumotlar ham tasdiklaydi. Jumladan, o'zbeklarda yerni xaydash, uni ekishga tayyorlash, suv keltirish, zamin bag`rida yetishtirilgan xosilni yigib olish savob, dehqonchilik eng sharaflı mashg'ulot hisoblanadi. Ayniksa, dehqonchilik mavsumini boshlanishi o'ziga xos tantana tarzda nishonlangan bo'lib, XX asrning birinchi choragigacha respublikamizning kator mintakalarida baxorgi shudgor oldidan "is chikarish" marosimi utkazilgan. Xar bir oilada ayollar bug'irsoq cho`zma ("is") pishirishgan. Qozonda moy yaxshi kizitilib, sungra unga hamir tashlangan. Guyoki, marxumlar shu moy kizishini eshitib, ruxdari shod bulishib, karindosh-urug`larga omad tilashadi. Yerni xaydashdan oldin xukizlarning shoxlari va buynturig`ini yog` bilan moylaganlar¹⁵.

Xukizlarni yomon ko`zdan asrasin, deb tumorlar taqilgan. Keksalarning ta'kidlashlaricha, mazkur odat zaminida uning shoxlari moylanib, bakuvvat bo'lgan xukiz yil buyi xormay-tolmay ishlasin, - degan magik niyat mujassamlashgan. Dastlabki egat olish yoki urug` sepishni oila yoki qishloqdagi xurmatli keksalar boshlab berishgan.

"Avesto"da yozilishicha, "kimda-kim bug'doy eksa, u Ashaxni (Haqiqat) ekadi. U Mazda dinini yana va yana kukartiradi. U Mazda dinini yuzlab hamdu sano, nazru niyoz va o'n minglab kurbonliklar kuvvatlantirgandek kudratli kiladi. Qachonki egatlarda urug` yetilsa, devlar urinlaridan ko`chadilar. Qachonki bug'doy gurkirab kukarsa devlar dahshatlardan titray boshlaydilar. Qachonki bug'doy un bulsa, devlar nola chekadilar. Qachonki bug'doy xirmonga uyulsa, devlar nobud buladilar. Qay bir xonadonda bug'doy bosh chikarsa u xonadonga devlar yakinlasha olmaydilar. Qay bir xonadonda bug'doy ombori bulsa guyo qizdirilgan temir devlar buynini chirmab tashlaydi"⁹. Ko`rinadiki, "Avesto" paydo bo'lgan davrda g`alla ekish, don yetishtirish, umuman, dehqonchilik madaniyati yetarli darajada rivojlangan ekan.

Biz o'zbek halqining an'anaviy turmush tarzi bilan bog'liq qarashlar va marosimlarni ko`zatar ekanmiz, yer, don va nonga bo'lgan o'ziga xos xurmat-extiromni

turli-tuman udumlar va marosimlarda hozirgacha saklanib kelayotganligini kurishimiz mumkin. Farg`ona vodiysi o`zbeklari orasidagi halqona qarashga kura bug`doy, olma, kovun, anjir va rayxon dastlab jannatda o`sgan. Shu bois ushbu usimliklar va mevalar doimo e`zozlangan. Ayniksa halq orasida yerga bug`doy sepish eng xayrli amallardan biri sanalgan va bug`doy ekilgan maydonlarni oyoq osti kilish gunoh xisoblangan. Kolaversa bug`doydan tayyorlanadigan taomlar ham aloxida kadrlangan. Jumladan, baxorda iliko`zildi paytida ayollar tomonidan namlangan bug`doyni kuklatib sumalak tayyorlash va qolaversa bir marta sumalak tayyorlangan uyda yetti yil mobaynida xar yili bir marta sumalak pishirish udumlari xozirgacha davom etib kelmokda. Shu urinda halqimizning nonga bo`lgan xurmat e`tiborini aloxida ta`kidlab utishimiz lozim. Asosiy xujalik mashg`ulotlaridan biri dehqonchilik bo`lgan o`zbek halqida non azaldan asosiy va tansik iste`mol mahsulotlaridan bulishi bilan birga non bilan bog`liq kator marosimlar va urf-odatlar shakllangan. Jumladan, non hech qachon oyok ostiga tashlanmagan. Nonni bosish og`ir gunox xisoblangan. Bundan tashkari kelinni kuyovnikiga ko`zatishda boshiga non quyish odati bo`lgan. Farg`ona vodiysi o`zbeklari qadimiy odatga kura g`alla somonini xech qachon o`choq va tandirga yoqishmagan. Chunki donni-nonni yokish og`ir gunoh deyiladi 10. Axborotchilarimizning ta`kidlashlaricha, non bor joyga turli ins-jinslar va yovo`z kuchlar yakinlashmas ekan. Shu bois yomon ko`zdan, yovuz kuchlardan asrovchi vosita sifatida, yangi tug`ilgan chakalokni yoki xatna kilingan bolaning yostigi ostiga boshka kator magik xususiyatga ega buyumlar bilan birga non quyilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avesto. O`zbekcha tarjima (Asqar Mahkam tarj.) T.:2001.
2. "Avesto"dan (tarj. M. Isoqov) O`zbek tili va adabiyoti jurnali, 1999. №2-
3. Abu Rayhon Beruniy. Al-osorul-boqiya an-al qarunul-holiya.T.: 1969
4. H. Homidov. "Avesto" fayzlari. – T.: 2001
5. N.Rahmonov. "Avesto"ning paydo bo`lishi. "O`zbekiston ovozi" 2001, 26.
6. N. Rahmonov. "Avesto": Zamin, vatan demakdir. - "O`zbekiston ovozi" 2001, 25 sentabr.
7. www.e-tarix.uz
8. www.ziyonet.uz